

Иван Шијаковић¹
Немања Ђукић²

Оригинални научни рад
UDC 316.32:323.1

СОЦИЈАЛНА КОНТРОЛА ИДЕНТИТЕТА

Abstract: *Work starting from the conceptual distinction of identity (such as diversity) and personality (as otherness), is trying to explain the dynamism of modern society by the phenomenon of producing identity as an instrument of social control. While the identity forms an organizational basis of each order, the personality by its autonomy forms a subversive political resources on a global scale. Hence, strategies, policies and models of identity as segments of social identity protection, want to break up personality and to substitute it with identity.*

Key words: *strategies of identity, identity politics, models of identity, social control of identity.*

Анстракт: *Рад полазећи од појмовног разликовања идентитета (као различитости) и личности (као другости), покушава динамизмом савременог друштва објаснити феномен произвођења идентитета као инструмент социјалне контроле. Док идентитет чини организацијску основу сваког поретка, дотле личност својом аутономијом представља субверзивни политички ресурс глобалних размјера. Отуда стратегије, политике и модели идентитета као сегменти социјалне контроле идентитета, теже да развију личност и да је супституишу идентитетом.*

Кључне ријечи: *стратегије идентитета, политике идентитета, модели идентитета, социјална контрола идентитета.*

Увод – идентитет и личност

Нестабилни друштвени услови, кроз модификацију идентитета, производе кризу личности, јер онемогућавају адаптацију појединаца на стално мијењајуће спољашње околности. Савремена деконструкција идентитета и криза личности произилази из логике друштвене ди-

¹ Социолог, професор више предмета Факултета политичких наука у Бањој Луци

² Социолог, асистент на групи теоријских предмета на ФПН у Бањој Луци

намике, јер крајње дивергентни и динамични друштвени односи, рушећи кохерентне моделе друштвеног дјеловања, деконструишу парадигматично искуство појединаца на којима ови граде смисленост своје егзистенције. На тај начин се егзистенцијалне противрјечности, које генерише динамизам савременог друштва, појављују као динамичан фактор који на одлучујући начин посредује у самом процесу конституције личности.³

Друштвени динамизам покреће дисконтинуитет у конституцији искуствене парадигме индивидуе и тако условљава конституисање дисконтинуитетног обрасца перцепције и дјеловања који нарушава изворну кохеренцију смисленог егзистирања појединаца, што води ка онтолошкој несигурности личности у виду губитка способности управљања конфликтима. Онтолошки несигурна особа губећи парадигматично и референтно искуство као основ стабилизације и самоутемељења, пада у стање личне немоћи и менталитета преживљавања, при чему осјећање личног бесмисла, личне несигурности и губитка сопства, покушава превазићи фиксацијом за спољашњи ауторитет, прихватањем конформистичког обрасца егзистирања и уклапањем у општедоступну слику свијета што води ка коначном супституисању личности идентитетом.⁴

Идентитет не представља само “доживљај себе”, него је више резултат процеса идентификације; он чини организацијску основу сваког поретка, дакле - основу политичке, економске и правне организације сваког друштва. Тако, друштвенокултурни системи различитог типа организације производе различит тип идентитета сходно својим организацијским императивима: САД као систем заснован на идеји индивидуализма производе индивидуалистички тип идентитета, а Кореја као систем заснован на идеји колективизма производи колективистички тип идентитета.⁵ На другој страни пак, личност је резултат

³ О социјалном динамизму као узроку нестабилности идентитета опширније видјети: Habermas, J., *Communication and the Evolution of Society*, Beacon Press, London, 1979.

⁴ Идентитет представља модерну појаву која има корјен у западном индивидуализму. Отуда појам идентитета од свога настанка у 16 вијеку, те преко 18 и 19 вијека означава потребу појединаца и група за различитошћу. Личност међутим не припада равни различитости него равни другости – она се не успоставља на релацији и као релација разликовања “јадруги”, него као категорија пуне аутономије на релацији “јадруги”. Отуда разлика између идентитета и личности почива у томе што јединка досеже идентитет онда када постаје способна да прихвати норме које се оправдавају ауторитетом, док личност настаје у оном тренутку када јединка са идентитетом постане способна да уочи разлику између норми које оправдава ауторитет и норми које се оправдавају помоћу принципа. Упоредити: Голубовић, З., *Ја и други*, Антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета, Република, Београд, 1999, стр. 6. Такође видјети: Исто, стр. 24 и даље.

⁵ Видјети: Халперн, К., Барбалан, Ж. К. Р., *Идентитет(и)*, Клио, Београд, 2009. стр. 56 и 96.

личног начина егзистирања и као таква она представља суму личног искуства, носиоца смисла и смисленог бивствовања, те медијум посредством кога се остварује смисао у свијету.⁶ У том смислу, личност представља резултат субјективне искуствене конструкције засноване на универзалној антрополошкој основи, која као таква нема примарно социјалну детерминацију нити је пак доступна социјалној контроли; док је идентитет резултат директне социјалне конструкције и као такав представља перманентан инструмент социјалне контроле. Отуда савремени систем социјалне контроле, управљајући динамизмом савременог друштва, на особит начин онемогућује конституисање личности, чиме врши њену деконструкцију, ентропију и имплозију у идентитет. На тај начин се социјални динамизам појављује као дезинтегративан фактор стабилне структуре личности која у свом анонимном облику сада престаје бити субверзивни политички ресурс глобалних размјера.

Стратегије идентитета

Идентитет је одувјек представљао витални ресурс сваког друштва и његову централну “производну” снагу, те је стога и систем социјалне контроле који је увијек био систем контроле над виталним ресурсима, перманентно усмјерен на конструисање друштвено пожељног типа личности. Иако теоријска разматрања идентитета варирају између идентитета схваћеног као *сопство* (Декарт, Кант, Хусерл) и идентитета појмљеног као *егзистенцијални пројекат* (Хјум, Кјеркегор, Маркс, Ниче, Хајдегер, Сартр)⁷, социолошки релевантно пропитивање проблема идентитета мора уважити социјалне детерминанте конструкције идентитета, што значи да је неопходно напустити ову разлику између идентитета као датог (иманентне и етерналне суштине дате *a priori* - дакле нечега што је непромјењиво) и идентитета као датог (егзистенцијални пројекат), те сваки идентитет (појединца, групе и друштва) посматрати унутар логике политике идентитета као процеса социјалне конструкције и санкције која рефлектује структуралне одлике и захтјеве конкретног система.

Док конституисање личног идентитета (идентитета као личности) почива на личном искуству, изградња појединачног идентитета (идентитета појединца као дијела друштва тј. идентитета у ужем смислу риче) почива на усаглашавању личног искуства са императивима система кроз процесе социјализације и идентификације. На тај начин,

⁶ Видјети: Интеграција и личност, Институт за филозофију и друштвена истраживања, Филозофски факултет, Бања Лука, 2005, стр. 364.

⁷ Видјети: Келнер, Д., Медијска култура, Клио, Београд, 2004, стр. 383.

институције система трансформишу индивидуални као лични идентитет (личност) у појединачни као друштвено упојединачени идентитет (идентитет у ужем смислу ријечи). Отуда се идентитет јавља као послиједица ових процеса – као резултат хомогенизације различитих личних искустава у један прописан друштвено валидни тип искуства а путем поистовјеђивања индивидуа са друштвеним улогама које играју и референтним групама којима припадају (или неким другим друштвеним реперима зависно од претпоставки сасвим одређених друштвено-повијесних услова). Како су у савременом друштву традиционалне институције социјализације и идентификације у фази слабљења, систем сада путем медија и информатичких технологија одржава централну улогу у социјалној контроли идентитета, што доводи до радикалне трансформације у начину конструкције идентитета. Традиционално успостављање хомогеног идентитета имало је спољашњу референцијалност (породица, преци, друштвена улога, религија итд.), па се отуда и идентитет доживљавао као нешто дато, насљеђено, непромјенљиво, стабилно и трајно. Савремена конструкција идентитета одликује се крајњом хетерогеношћу, што је резултат унутрашње референцијалности - конструисање идентитета више не почива само на друштвеној улози, групи, традицији и насљеђу било које врсте, него више на самом појединцу као референтном универзуму; због чега се идентитет схвата као нешто задато, приватно и лично, те као резултат властитог избора.⁸ Међутим, ова разноликост савременог идентитета (хетерогеност властитих презентација) не значи да је хомогенизација идентитета нестала као ни да је нестала потреба система за истом, него управо супротно - она истрајава кроз сам принцип успостављања савременог идентитета, и то као хомоген начин продукције хетерогености.⁹ Због тога сама диференција у анализи идентитета на релацији дато/задато постаје научно мање актуелна.

Политике идентитета

Иако политика идентитета као процес друштвеног конструисања и санкционисања друштвено пожељног типа личности није ексклузивитет постмодерног доба, особеност политике идентитета постмодерних

⁸ Што је, на крају, и коначни узрок даље немогућности поистовјеђења идентитета и личности. Наиме идентитет може бити нестабилан – можемо разликовати фазу раста и фазу распада. У оба случаја нестабилност и криза идентитета има облик социјалне кризе. Али личност не може бити нестабилна – тада говоримо о губитку личности као психо-патолошком стању.

⁹ Производња различитих роба исте врсте или пак производња роба различитих врста не имплицира нужно измјењен начин продукције.

друштва почива у радикално другачијем конструисању идентитета и проблема који из њега произилазе.¹⁰ Док је у предмодерним друштвима идентитет чврст и стабилан, јер је израз малог броја друштвених улога које појединац игра, те насљеђа и традиције са великом кохезивном снагом; у модерним друштвима упоредо са растом броја друштвених улога и усложњавањем друштвених односа долази и до дестабилизације идентитета. У постмодерном друштву, пораст друштвене динамике доводи до тога да идентитет постаје еманципован од постојећих друштвених улога, насљеђа и традиције – једном рјечју идентитет губи значењско залеђе и постаје пуки дискурзивни упис.¹¹ Ова форма радикалног прекида постмодерности означава да идентитет губи социјално-повијесну конституцију, те да се више не успоставља кроз/као социјално-повијесни континуитет.¹² Деконструкција континуитета социјално-повијесне конституције идентитета тј. дисконтинуитет у социјалном процесуирању смисла, означава да се постмодерни идентитет успоставља независно од “повијесне структуре социјалног резервоара смисла”¹³ и традиције¹⁴ којима је раније дуговао своје постојање; што на крају доводи до тога да идентитет у постмодерним друштвима бива радикално искорјењен, дестабилизован и измјештен – као такав он више није подложен кризи него сам представља мјесто и стратегију перманентне кризе.

Политика идентитета сваке конкретне епохе представља такав систем пракси производње оног типа идентитета појединаца који одражава онај опсег улога и норми које су од виталног значаја за производњу, функционисање и опстанак датог поретка. У том смислу да би показали закономјерности у развоју политике идентитета као праксе социјалне контроле, овдје постаје потребно изложити кратак преглед развоја политика идентитета у предмодерном, модерном и постмодерном друштву.

Предмодерна друштва су сходно својој прединдустријској производној основи производила стабилан и трајан тип идентитета. Низак

¹⁰ Док традиционални и модерни системи нису искључивали могућност конституције другачијих идентитета и личности, савремени систем уједначавајући искуствену основу и образац перцепције настоји поништити и редуковати сваку другост на различитост. Ова хирургија другости доводи до стања у коме не постоји личност – не постоји оно другачије, већ је свако диференцирање редуковано на различитост као једнотипску варијацију истог, тј. на производњу Другог као разлике. Видјети: Бодријар, Ж., Савршени злочин, Београдски круг, Београд, 1998., стр. 128 и даље.

¹¹ Видјети: Арсовић, З., Оно што након Хага остаје, Бања Лука, 2010, стр. 74.

¹² Berger, P., Luckmann, T., *Modernity, pluralism and the crisis of meaning*, The Orientation of Modern Man, Bertelsmann Foundation Publishers, 1995, Gütersloh.

¹³ Исто.

¹⁴ Видјети: Хабермас, Ј., Кризе позног капитализма, Трећи програм Радио Сарајево, 1974, стр. 393 и даље.

степен техничко-технолошке развијености, слабо развијене производне снаге, неиздиференцирана друштвена структура и њој иманентна функционална хомогеност која се изражавала кроз релативно узак обим друштвених улога које је појединац могао обављати, условљавале су конструкцију предмодерног идентитета као резултата сасвим конкретне друштвене улоге а која је сваком појединцу била традиционално приписивана у складу са одувijek постојећим и неупитним системом вриједности, коју је овај због тога једино и могао играти. На тај начин је традиционални идентитет био израз унап ријед одређених друштвених норми. Систем социјалне стратификације предмодерних друштава (кастинска или сталешка стратификација) подразумевао је како родовску¹⁵ тако и религијску¹⁶ детерминацију. Идентитет појединаца имао је јасну пропозицију и санкцију сходно томе да су они могли егзистирати ексклузивно као чланови јасно одређеног система сродства чији су модели егзистенције били унапријед одређени. Такође, митска и религијска слика свијета као матрица нихилацијске праксе социјалне контроле, унапријед је трајно и непромјењиво утврђивала мисаони, аксиолошки, емоционални и интегративни оквир идентитета појединца. Због тога предмодерна друштва нису познавала проблем идентитета, јер је у сродничком систему социјални статус индивидуе строго фиксиран; персонални идентитет је био независан од социјалног садржаја јер је средиште цјелокупног живота био сроднички систем у коме је мјесто сваке индивидуе било строго одређено а њен идентитет као резултат дјеловања друштвене структуре није имао могућност радикалне измјене.¹⁷ Појединац у предмодерним друштвима није имао алтернативни идентитет са којим би се поредио, није осећао индивидуалну другост унутар колективне хомогености, као што није ни колективну другост перципирао преко властите индивидуалности.

Развој техничко-технолошких средстава, са њим повезан развој подјеле рада и уопштен напредак производне основе индустријског (модерног) друштва, условиће социјалну конструкцију личног, промјењивог и поливалентног идентитета. Распадом колективног облика породичног живота стварају се предуслови да идентитет постане лично и релативно приватано својство;¹⁸ повећање комплексности друштвене структуре и смањење могућности функционалне супституције те усложњавање друштвеног живота *in abstracto*, створиће услове да

¹⁵ Видјети: Енгелс, Ф., *Поријекло породице приватне својине и државе*, Култура, Београд, 1967.

¹⁶ Видјети: Диркем, Е., *Елементарни облици религијског живота*, Просвета, Београд, 1982.

¹⁷ Видјети: Голубовић, З., *Ја и други*, Антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета, Република, Београд, 1999, стр. 7.

¹⁸ Видјети: Исто.

идентитет постане промјењив и вишеструк у оној мјери у којој постоји могућност мијењања друштвених улога и еманципације од традиционалног. Упркос томе, модерни идентитети су и даље у значајној мјери фиксирани и трајни (бар кад је ријеч о њиховој конституцији), јер је њихова природа и даље зависна од социјално-повијесног контекста: њихов настанак, карактер и важење је и даље чврсто повезано са друштвеним улогама које појединац може играти појединачно (одвојено) или истовремено.¹⁹

Са развојем производних (информатичких) основа савременог друштва, до изражаја долази тенденција самореклепсије и у подручју идентитета.²⁰ Сходно самореклепсиности производних снага, питање идентитета постаје неодвојиво од преиспитивања могућности потпуне еманципације од услова који су га до сада традиционално конституисали.²¹ Идентитет се више не схвата као резултат дјеловања постојећих норми и друштвених улога, нити пак као квалитет усидрен и укорјењен у повјесном континуитету традиције, нације, народа или породице; већ као задати, отворени егзистенцијални пројект сваке индивидуе понаособ – дакле као резултат личног избора. Изазивајући експоненцијални раст динамике друштвеног живота, тржишна привреда пружа могућност радикалне измјене друштвених улога, положаја, статуса, друштвених активности и односа, те на крају и радикалне измјене (начина) живота, чиме продукује перформативни карактер идентитета.²² Док је раније идентитет био у функцији породице, групе и традиције као окосници очувања колективитета; у постмодерном добу он је директно у функцији тржишта и очувања доминантног модела привређивања. Сходно основним начелима тржишне привреде (потреба и слобода избора) развијена је стратегија идентитета према којој појединац свој идентитет може аутономно бирати и мијењати у

¹⁹ Видјети: Дарендорф, Р., *Homo sociologicus*, Градина, Ниш, 1989.

²⁰ Цјелокупан досадашњи друштвеноисторијски развој се феноменолошки може редуковати на три односа: 1. Предмодерна друштва – однос неразвијене технологија према природи; 2. Модерна друштва – однос развијене технологије према природи и 3. Постмодерна друштва – однос високоразвијене технологије према самој себи. Овај последњи стадиј развоја је битно самореклепсиван: информација као централна производна снага постмодерног друштва показује да је информација као средство за рад усмјерена на информацију као предмет рада. Видјети: Бек, У., *Ризично друштво*, Филип Вишњић, Београд, 1997. Такође и Бек, У., *Моћ против моћи у доба глобализације*, Школска књига, Загреб, 2004. (посебно 3. поглавље).

²¹ Kolb, D., *The Critique of Pure Modernity*, University of Chicago Press, Chicago, 1986.

²² Појам перформативности овдје употребљавамо у значењу које му је дао Лиотар – мјерљива ефикасност са становишта неког система у смислу input/output. Видјети: Лиотар, Ж.Ф., *Постмодерно стање*, Извјештај о знању, Ибис графика, 2005, стр. 12. У том смислу појам перформативног идентитета треба да означи економски прагматизовани тип идентитета који на функционалан начин доприноси репродукцији система.

складу са друштвено преовлађујућим трендовима и диктатима потрошачког друштва. Овако схваћен идентитет (као конструкција и резултат личног избора) открива друштвену улогу која му је намјењена у постмодерном друштву – настао као резултат потребе за презентацијом на тржишту потрошачког друштва, идентитет као роба подлијеже законима тржишта: категорији доживљаја (идентитет као стил, имиџ и изглед) и инфлацији.²³

Овакво презентацијско одређење идентитета имплицира бескрајну могућност измјена идентитета, сходно логици потреба потрошачког друштва. На тај начин се успоставља “отворено друштво као празан идентитетски простор”²⁴ у коме успостављена нулта тачка идентитета потврђује нулту тачку личности. Идентитет губи значење у оној мјери у којој постаје замјењив. А будући да је експанзија динамизма и комплексности савременог друштва те њој иманентан дисконтинуитет искуства проузроковала бесконачно умножавање самоперцепција и самопрезентација, логика моћи глобалног друштва доводи до стања у коме идентитет неке особе нема никакве везе са реалним друштвеним контекстом (те особе), већ искључиво са другим идентитетом те исте особе који у сваком тренутку може бити актуелизован, и наравно са самом логиком моћи која га и производи. Идентитет, постајући саморефлексиван и самореференцијалан (категорија која се односи на саму себе и која се утемељује у самој себи) долази у стање имплозије. Личност постаје фрагментирана и неповезана; она не посједује дубину, садржајност и кохеренцију. Појединци имплодирају у масе јер фрагментирани, неповезани и дисконтинуирани вид искуства производи исти такав идентитет и исту такву личност - фундаментално фрагментирану, неповезану и дисконтинуитетну.²⁵ Аутономни, самоконститутивни субјект као постигнуће модерне и њој иманентног индивидуализма, фрагментира се и нестаје као посљедица друштвених процеса који доводе до ентропије личности у крајње рационализованом, бирикратизованом потрошачком друштву.²⁶

Презентацијски идентитет као стратегија отвореног друштва показује да је ова отвореност заправо брисани простор у коме идентитет

²³ Несигурност је основно егзистенцијално стање личности у постмодерном друштву, јер њен идентитет најпосле зависи од изразито промјењивих друштвених околности. Изабрани идентитет у сваком тренутку може постати превазиђен, сувишан или изгубити друштвену вриједност. Због ове перманентне нестабилности идентитета, личност постмодерног доба неминовно доживљава аномију, тјескобу и стање екстремне отуђености и запада у акутна патолошка стања која воде потпуној регресији.

²⁴ Видјети: Арсовић, З., Оно што након Хага остаје, Бања Лука, 2010, стр. 82.

²⁵ Видјети: Келнер, Д., Медијска култура, Клио, Београд, 2004, стр. 386.

²⁶ Видјети: Исто, стр. 385.

настаје као резултат пројекција моћи самог система. Моћ пројектује идентитет тако што га уписује у претходно обрисан простор – простор друштвене интеракције еманциповане од континуитета, смисла и личности. Као такав, постмодерни тип идентитета већ јесте уграђен у саму срж логике доминације. Слобода појединаца гарантована неолибералним политичко-економским концептом, на крају се показује као “слобода себе-брисања да би се створио простор за надописивање моћи.”²⁷ Та моћ се легитимише као мрежа социјалних механизма и инструмената који разбијају старе и формирају нове идентитете. То је идентитет глобалне “информатичке ере”²⁸, која допушта илузију индивидуалне слободе, значаја и утицаја, али и могућност стицања увјерења о стварном дејству глобалне пирамиде моћи.²⁹

Модели идентитета

Уколико се идентитет схвати као структура која је резултат друштвено-културне конструкције, тј. као резултат свакодневних интеракција³⁰, онда идентификација као процес успостављања идентитета може имати два смјера: 1. од субјекта ка околини и 2. од околине ка субјекту. У првом случају идентификација се одвија као афирмативан однос појединца према одређеној друштвеној околини, док се у другом случају идентификација реализује кроз опозицију постојећем друштвеном контексту. Афирмативна идентификација производи конформистички тип идентитета док опозициона идентификација производи бунтовнички тип идентитета. У савременим друштвеним условима, афирмативни тип идентитета одговара тотализирајућем презентацијском идентитету, док бунтовнички тип идентитета представља комунални или пројектни идентитет (Кастелс). Глобално друштво намеће унификацију и потиरे сваку другост, што подразумејева изградњу уопштеног модела глобалног, презентацијског идентитета, који ће бити еманципован и који ће еманциповати од “историјског сјећања” које је услов другости. Као реакција на ову експанзију презентацијског идентитета као апстрактног идентитета глобалног друштва, долази до појаве пројектних идентитета који онтолошку несигурност покушава-

²⁷ Арсовић, З., Оно што након Хага остаје, Бања Лука, 2010, стр. 52.

²⁸ Видјети: Castells, M., *The Power of Identity*, Blackwell Publishing Ltd.USA, 2001.

²⁹ Глобалну пирамиду моћи чине: 100-200 највећих свјетских компанија, неколико глобалних медија, десетак великих држава, међународне организације, невладине организације, 1200 свјетских милијардера, мрежа криминала, насиља и тероризма. Јасно је да према овој пирамиди сви индивидуални, локални, регионални, емотивни и други идентитети и припадности, дјелују као шака пјеска у пустињи.

³⁰ Халперн, К., Барбалан, Ж.К.Р., *Идентитет(и)*, Клио, Београд, 2009. стр.47/48.

ју превладати на нивоу свакодневне рутине.³¹ Разлика између “презентацијског” и “пројектног” идентитета, одговара разлици заједнице и друштва, односно разлици између идентификације по основу смисла која као таква увијек претпоставља интерсубјективни Ми-идентитет и која извире из осјећања узајамне припадности и идентификације по основу комплекса друштвених улога на тржишту – дакле разлици која оцртава супротност између повијесне генезе заједнице и ултимативног функционалитета глобализирајућег капиталистичког друштва.³² За разлику од презентацијског друштвеног идентитета који израста из тотализирајућег ефекта глобалног тржишта, те који због тога не посједује смисаону већ функционалну кохерентност; комунални идентитет нема инструментални карактер него је резултат људске потребе за смислом која недостаје глобално умреженом друштву.³³ Разлика ових идентитета је у томе што заједница путем смисла који извире из саме конституције заједнице регулише друштвене односе, док друштво путем друштвених односа покушава накнадно произвести и приписати смисао актерима тих односа.³⁴

У друштвеној реалности капиталистичке робно-новчане привреде и свијета интереса међународних коорпорација, финансијског тржишта и војних савеза, смисао и идентитет у пропозицији “неправилне геометрије” постају питање политичко економске одлуке (укључивања и искључивања у први свијет), одакле слиједи да само комуналне снаге у опозицији могу подарити смисао као претпоставку аутентичне

³¹ Видјети: Голубовић, З., *Ја и други*, Антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета, Република, Београд, 1999, стр. 8.

³² Интерсубјективни Ми-идентитет представља групу у њеном трагању за смислом, док појединачни (субјективни) идентитет представља друштвене субјекте у социолошком значењу као актере који су различито позиционирани у систему друштвених односа.

³³ Катуранић, В., *Рајска заједница и друштвени пакао: критичка разматрања уз Кастилсову реинтерпретацију Тенисове дихотомије*, Изворни научни рад, УДК 316.324.8:316.44, у: *Социјална екологија*, бр. 17, Загреб, 2008, стр. 24.

³⁴ На проблем односа циљева и средстава као проблем односа вриједности и стварности, прво су указивали неокантовци. Видјети: Павићевић, В., *Однос вриједности и стварности у њемачкој идеалистичкој аксиологији*, Култура, Београд, 1958. Потом, разумијевању ове дихотомије свој допринос су дали Макс Вебер и Николај Берђајев. Према Веберу, етичка ирационалност свијета почива у односу (инверзији) циљева и средстава, при чему, ова два појма заправо рефлектују однос између вриједности и стварности, који су потпуно индиферентни једно према другом. Видјети: Ђурић, М., *Социологија Макса Вебера*, Матица Хрватска, Загреб, 1964. С тим у вези, Берђајев прецизира да се организам рађа цјеловит, сврховитост му је иманентна, док је организација накнадно састављена из елемената, те и њена сврховитост лежи изван ње. Видјети: Берђајев, Н., *Човјек и stroj у зборнику радова Човјек и техника*, Матица хрватска, Загреб, 1944. У том смислу, а у свјетлу горе наведеног, постаје јасна суштинска диференција презентацијског као стварносног и организацијског те комуналног као вриједносног и органског идентитета.

егзистенције (личности). Повијест западних друштава показује да је стратегија идентитета Запада одувijek почивала на дијалектици укључивања и искључивања. Изградња таквог модела идентитета који припада домену политичко-економске одлуке, показује се као “самоодбрамени чин отворених друштава, очувања њихове демократске и либералне чистоте”. У том смислу и за идентитет као чувара (нео)либералистичке идеологије би могла важити квалификација да је логор судбина западне цивилизације.³⁵

Умјесто закључка: идентитет као допринос дискурсу моћи

Кључна посљедица процеса модернизације јесте повећање потребе за координацијом нарастајућих мрежа друштвених односа. Друштвени поредак уопште могућ је отуда што су друштвени односи организовани и координирани рационално. Процес рационализације у повијести друштва био је крајње амбивалентан. На једној страни рационализација у подручју материјалног супстрата друштва (“система”) одвијала се инструментално, будући да је била функционално повезана са изградњом обрасца несметане репродукције материјалне основе друштва. На другој страни, рационализација у подручју симболички посредованог комуникативног поретка (“свијета живота”) реализовала се комуникативно, јер је требала да осигура образац репродукције културних вриједности.³⁶ Појам “система” овдје означава да су друштвени односи који репродукују материјални поредак друштва засновани, координирани и организовани инструментално-рационално, тј. кроз медиј новца и моћи (новца у привредном а моћи у административно-политичком систему). На другој страни, појам “свијета живота” означава да су друштвени односи који репродукују симболички поредак друштва засновани, координирани и организовани комуникативно-рационално, тј. кроз медиј језика (разумијевања и смисла). Међутим, током повијести друштва развој рационалности није био равномјеран и усклађен: на инструменталној рационалности заснован “систем” (системи привреде и државе)³⁷ одвојио се од “свијета живота” заснованог на комуникативној рационалности, што је довело до ситуације да се репродукција материјалног супстрата друштва сада могла вршити независно од репродукције смисла, тј. обезбјеђивање материјалне репродукције друштва сада се вршило кроз друштвену акцију

³⁵ Упоредити: Арсовић, З., Оно што након Хага остаје, Бања Лука, 2010, стр. 48.

³⁶ Habermas, J., *The Theory of Communicative Action*, Volume 2, Boston, Beacon Press, 1987, pp. 235/282.

³⁷ Исто, стр. 338/343.

која више није координирана кроз језик (разумијевање). Док је циљ инструменталне рационалности “система” успјешна интеграција и координација друштвених односа кроз размјену роба и услуга на основу њихове вриједности (економија) и ефикасност доношења обавезујућих одлука (држава), дотле је сврха комуникативне рационалности “свијета живота” пренос знања, репродукција смисла, идентитета (као личности) и обезбјеђивање социјалног реда.³⁸ Када су новац и моћ (функција) ступили на мјесто језика (смисла), “свијет живота” је “колонизован” од стране система економије и државе. Колонизација “свијета живота” ремети темељне функције “свијета живота”: традицију комуникативне заједнице (културу), мрежу солидарности групе (друштво) те процесе социјализације и идентификације (идентитет и личност); тако да се друштвени проблеми “свијета живота” (друштвени, културни те проблеми идентитета и личности) више не испољавају у форми комуникативног дјелања (као проблеми смисла) већ се конвертују у монетарну и бирократску политику.³⁹ Тиме потреба за координацијом нарастајућих мрежа друштвених односа (социјална контрола) добија облик усмјерене интервенције “система” у плуралитет “свијета живота” на основу императива самог “система”. Социјална контрола као манифестација структуралних односа моћи и доминације који се историјски развио у капиталистичком друштву, испуњава функцију репродукције одређеног политичког и економског поретка. На тај начин, систем социјалне контроле одржава *status quo* укупног друштвеног поретка у који је уграђен.⁴⁰ Због тога он и јесте потпуно конципиран у смислу стратешких интервенција “система” у “свијет живота” а то значи институционализацију друштвених односа на инструменталној основи, тј. њихову организацију и координацију кроз медиј новца и моћи а у циљу репродукције економског и државног поретка. Због тога процес изградње идентитета није више утемељен у свијету живота него у императивима система – конкретно у дискурсу моћи који се манифестује у свим друштвеним односима као продуктиван однос, функционалан са становишта друштвене цјелине, који се локализује дјелимично као “централни дух државе” или капитала.⁴¹ Идентитет више није резултат смисла него се изграђује посредством категорија моћи и утицаја, јер идентификација и социјализација интериоризују цјелокупан нормативни поредак друштва у свијест поје-

³⁸ Habermas, J., *The Theory of Communicative Action*, Volume 2, Boston, Beacon Press, 1987, pp. 318/331.

³⁹ Deflem, M., *Social Control and the Theory of Communicative Action*, *International Journal of the Sociology of Law*, 22/4, 1994, pp. 355/373.

⁴⁰ Исто.

⁴¹ Foucault, M., *Power/Knowledge, Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, New York, Pantheon Books, pp. 98.

динца, чиме свијест појединца бива све више реструктурирана, тј. све више прожета друштвеним поретком.⁴² На тај начин идентитет као рефлектовање структуре друштвеног поретка постаје перманентан продукт моћи институција система и добија облик организацијске потке сваког поретка, дакле - основе политичке, економске и правне организације сваког друштва. Идентитет субјекта као дубинска структура субјекта не постоји – како је субјект последица одређеног дискурса моћи (система и његових институција), односно дискурзивног формирања (идентификација као поље дискурса) - тако нити идентитет као дубинска структура субјекта не постоји, јер не постоји трансцендентални континуитет.⁴³ Идентитет постаје могућ једино посредством институција система, јер само установа може да установи идентитет, да осигура установљење значења тј. да обезбједи значење идентитета.⁴⁴ Идентитет као прости дискурзивни упис, као резултат дискурса (моћи) на крају показује да појединци немају идентитет, јер немају моћ. Оно што појединцима остаје јесте бирање позиције у простору моћи, покоравање и непрестано узмицање уз стално растући степен тежба, тјескоба и фрустрација као израз немогућности аутентичног начина егзистенције.

Литература:

1. Арсовић, З., *Оно што након Хага остаје*, Бања Лука, 2010.
2. Berger, P., Luckmann, T., *Die gesellschaftliche Konstruktion der Wirklichkeit*, Frankfurt, Fischer, 1969.
3. Бек, У., *Ризично друштво*, “Филип Вишњић”, Београд, 1997.
4. Бек, У., *Моћ против моћи у доба глобализације*, Школска књига, Загреб, 2004.
5. Берђајев, Н., *Човјек и stroj* у зборнику радова *Човјек и техника*, Матица хрватска, Загреб, 1944.
6. Бодријар, Ж., *Савршени злочин*, Чигоја штампа, Београд, 1998
7. Велнер, Х.У., *Национализам, историја – форме – последице*, Светови, Нови Сад, 2002.
8. Голубовић, З., *Ја и други, Антрополошка истраживања индивидуалног и колективног идентитета*, Република, Београд, 1999.
9. Дарендорф, Р., *Ното sociologicus*, Градина, Ниш, 1989.
10. Диркем, Е., *Елементарни облици религијског живота*, Просвета,

⁴² Видјети: Ивковић, М., Хабермасова концепција системске колонизације света живота, Изворни научни рад, УДК: 316.2., Социологија, Београд, 2010, стр. 3/4.

⁴³ Видјети: Бурић, Ј., Парадокс идентитета, Оригинални научни рад, УДК: 122/129, Филозофија и друштво, број 2, 2010, стр. 286.

⁴⁴ Дерида, Ж., Фрагменти, Дар за тајну, у Бојанић, П., Глас и писмо, Дерида у одјецима, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005.

Београд, 1982.

11. Дерида, Ж., *Фрагменти, Дар за тајну*, у Бојанић, П., *Глас и писмо, Дерида у одјецима*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2005.
12. Deflem, M., *Social Control and the Theory of Communicative Action*, International Journal of the Sociology of Law, 22/4, 1994
13. Ђордано, К., *Огледи о интеркултурној комуникацији*, Библиотека XX век, Београд, 2001.
14. Ђурић, М., *Социологија Макса Вебера*, Матица Хрватска, Загреб, 1964.
15. Ђурић, Ј., *Парадокси идентитета*, Оригинални научни рад, УДК: 122/129, Филозофија и друштво, број 2, 2010.
16. Енгелс, Ф., *Порекло породице, приватне својине и државе*, Култура, Београд, 1967.
17. Ивковић, М., *Хабермасова концепција системске колонизације света живота*, изворни научни рад, УДК: 316.2., Социологија, Београд, 2010.
18. *Интеграција и личност*, Институт за филозофију и друштвена истраживања, Филозофски факултет, Бања Лука, 2005.
19. Катуранић, В., *Рајска заједница и друштвени пакао: критичка разматрања уз Кастелсову реинтерпретацију Тенисове дихотомије*, Социјална екологија, бр.17, Загреб, 2008.
20. Келнер, Д., *Медијска култура*, Клио, Београд, 2004.
21. Kolb, D., *The Critique of Pure Modernity*, University of Chicago Press, Chicago, 1986.
22. Лиотар, Ж. Ф., *Постмодерно стање, Извјештај о знању*, Ибис графика, 2005.
23. Павићевић, В., *Однос вриједности и стварности у њемачкој идеалистичкој аксиологији*, Култура, Београд, 1958.
24. Foucault, M., *Power/Knowledge, Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*, New York, Pantheon Books.
25. Фуко, М., *Поредак дискурса*, Карпос, Лозница, 2007.
26. Фуко, М., *Хрестоматија*, Војвођанска социолошка асоцијација, Нови Сад, 2005.
27. Хабермас, Ј., *Кризe позног капитализма*, Трећи програм Радио Сарајево, 1974.
28. Habermas, J., *Communication and the Evolution of Society*, Beacon Press, London, 1979.
29. Habermas, J., *The Theory of Communicative Action*, Volume 2, Boston, Beacon Press, 1987.
30. Халперн, К., Барбалан, Ж.К.Р., *Идентитет(и)*, Клио, Београд, 2009.
31. Castells, M., *The Power of Identity*, Blackwell Publishing Ltd. USA, 2001.